

Rapport från lättvandrad naturguidning vid Gammelström och Tyresta 20 aug -20

Martina Kiibus

Första guidningen efter sommaruppehållet! Sensommarvärmen dröjer sig kvar så det blev en varm och skön vandring. Vi fortsätter med corona-anpassningarna vilket innebär föransmälan och att jag har högtalarväst så att vi kan hålla avstånden. 17 personer deltog. Ungefär en tredjedel var nya, ungefär en tredjedel var stammisar och den resterande tredjedelen hade gått med någon gång tidigare. Info via kommunens hemsida (flera av de nya hade letat sig fram på hemsidan), Mitt i Tyresö och program från tidigare guidningar.

Vi började vid busshållplats Nyfors där jag introducerade guidningen innan vi gick vägen bort mot och entréskylten till Tyresta och skogen. Tyresta börjar egentligen inte här, men berättade att det kommer att bli ett naturreservat där skogen norr om Tyresö-Flaten kommer att ingå. En vacker vriden grov torraka fick bli vår ingång till skogen. En torraka som var full av härliga kläck- och ingångshål av alla de skalbaggar som måste ha döda träd för att leva. Det fanns också en hel del större hackspettshål.

Gick ut på en liten häll vid Tyresö-Flaten som i prospekt från 30-talet beskrevs som en av Stockholmstraktens vackraste sjöar. Sjön ingår i Tyresås sjösystem och är som så många andra av Tyresös och Tyresås sjöar övergödd. Pratade om vad det innebär och hur man kan åtgärda det, både på kommunal och mellankommunal nivå och som enskild person. Och att det framför allt är de omgivande markerna, avrinningsområdet som påverkar hur en sjö mår. Berättade såklart om dagvattendammarna på Prästängen, som anlagts för att fånga upp det dagvatten som kommer från Krusboda till Tyresö-Flaten och som förhoppningsvis kommer att innebära ett renare vatten i sjön. Eftersom det kom en del dofter från pumpstationen kunde jag lugna deltagarna med att det bara är lukt, inget avlopp går ut i sjön.

Vi tittade också på bladen av kattfot. Nu är det ju extremt torrt så bladen var rätt skrupna, men ändå. Den är så otroligt fin och deltagarna blev som alltid glada över att få se den, även om den var överblommad. Berättade att den minskar pga att våra betesmarker minskar, den är ju betesgynnad. Den har sina blad tätt tryckta mot marken som ett försvar mot bete, det är svårt för kornas mular att komma åt bladen när de ligger så. Bladens undersidor är grålugna för att förhindra avdunstning och därför kan de växa torrt.

I en backe blommade ett bestånd liten blåklocka. Så fina och sirliga. Förr trodde man att det var älvornas kjolar som de hängt på tork. Det finns också de som menar att kyrkklockor är inspirerade av blåklockans form. Blåklockor pollineras av humlor, som ser blått och gult bäst. Berättade om hur pollineringen går till, att humlorna behöver besöka över 100 blommor för att fylla sin lilla mage och att det kan bli 3-400 blommor på en flygtur. Det finns också ett litet bi, blomsovarbiet som kryper in i blåklockor och sover där om natten och på så sätt bidrar till pollineringen.

Vi kom längre in i granskogen. Strandkanten kantades av fackelblomster, blomvass och väldoftande pors som vi doftade på och som Harry Martinsson beskrivit som de svenska vildkärrens lavendel. Det är också gott om bunkestarr längs stranden. Bunkestarr som ju är ett halvgräs och är typisk för näringsrika sjöar och kärr. Förklarade skillnaden mellan halvgräs och gräs och hur man kan känna igen just bunkestarren. Utanför bunkestarren växte det säv, som också är ett halvgräs. Den har en svampig märg som gör att stråna flyter och förr användes det till simdynor.

Vid stranden växte också brakved, en buske vars blad har tydliga bladnervor och vars namn hänger ihop med att veden är skör och ”brakar”. Barken har också använts till laxermedel vilket möjligen kan vara en annan förklaring till namnet...

Gick över bron vid Gammelström och tittade på den slingrande ån och pratade om vikten av meandrande åar som livs- och spridningsmiljöer för många växter och djur. Alrötterna som kantar ån inger nästan ett tropiskt intryck, som en mangroveskog. Pratade om att man inte behöver åka så långt för att uppleva exotisk och vacker natur. Vikten av ”hemester”, att semestra mer på hemmaplan, dels för att det inte håller att åka flyg kors och tvärs över världen av miljöskäl men också för att hemmanaturen är så mycket mer lättillgänglig och finns där hela tiden. Och då är ju Tyresös natur alldeles ypperlig att fira sin ”hemester” i! Är det något vi lärt oss under corona-pandemin så är det ju att vi inte kan flyga som tidigare, en kunskap som vi behöver ta med oss även efter corona. Eftersom klimatkrisen är betydligt allvarigare med mer långtgående konsekvenser än corona-pandemin.

I den gamla folktron symboliserade bron ofta en övergång till en annan värld, till något magiskt. Och för mig är det lite magiskt att gå över den här bron och komma in i Tyresta. Den största urskogen i Sverige, söder om Dalälven! Och även om vi bara gick i kanten av reservatet så är det så fint. Med lågor, mossklädda stenar och stubbar, olika åldrar på träden och olika nyanser i det gröna. Pratade om skogens kvaliteter och att det inte är många skogar i Sverige som ser ut så här.

Vi gjorde en liten lov till det fina beståndet sårlåka, som har vintergröna blad och fröställningarna kvar. En ovanlig blomma som vill ha mullrika skogar. Det är verkligen speciellt att få se ett så stort bestånd sårlåka och som vanligt väckte det stor förundran. Namnet kommer av att den har använts som sårmedel förr. Vi stannade också vid min favoritstubbe, som lutar sig ut mot Gammelström och är alldeles översållad av olika mossor. Just nu är det så torrt att mossorna inte precis är i sin högform. Men bredvid stubben växer två av våra stora ormbunksarter pedagogiskt bredvid varandra; träjon och majbräken. På latin har träjon artemitetet felix-màs, dvs den manliga ormbunken. På engelska heter den male-fern. Medan majbräken har epitetet felix-fémina, den kvinnliga ormbunken och heter på engelska lady-fern. Visade småbladen som är en förklaring till dessa namn. Träjon med breda trubbiga småblad, som står liksom på rad som en slags bredaxlade militärer. Och majbräken med lite spetsiga småblad med mer krusiduller! På stubben ”växte” det vad jag tror är sotägg (svårt att

se eftersom den inte var i så bra skick). Det är en slemsvamp som fick mig att berätta om deras fascinerande leverne. Bland annat har trafikforskare i Tokyo studerat slemsvamparnas rörelsemönster och använt det i planeringen av järnvägsnätet!

När vi kommit in i Tyresta bad jag deltagarna att gå tysta en och en och bara försöka ta in skogen, känna den under fötterna, titta på den, lyssna. Alla uppskattade att det var så tyst i skogen, inte tillstymmelse till trafikbrus eller stadsljud hördes. Pratade om hur viktigt det är med dessa ”skogsbad”, att få kunna vara närvarande utan saker som triggar igång våra stressreaktioner och bara ta in. Och om hur viktigt det är att vi är rädda om Tyresta och våra gammelskogar. Både för att det finns en hög biologisk mångfald, ett myller av liv i gammelskogen men också för att de är viktiga koldioxidsänkor och är bättre på att stå emot bränder och andra konsekvenser av ett varmare klimat än produktionsskogar och kalhyggen.

Vi stannade vid en gran med olika hänglavar och pratade om att dessa lavar växer långsamt och visar att skogen har fått stå ifred ett tag. De är också känsliga för luftföroreningar och indikerar därför ren luft.

Vandrade vidare och noterade hur landskapet förändrades; gräs under tallarna, några inträngda döda enar... tecken som visar att dessa marker varit öppnare tidigare, troligen pga bete. I gräset blommade lila ängsvädd, eller snarare var den överblommad. Men ändå fin.

Gick vidare till Oppsätra och berättade om torpets historia. Här vidtog en liten blomstervandring där vi njöt av kulturlandskapets sensommarblommor.

- Backnejlika, som lyste rosa vid torpuinen. Så fina med sina vita deltaformade mittpartier, som fungerar som vägvisare till de pollinerande insekterna. På latin heter den *Dianthus deltoides*, där *deltoides* kommer av denna vita deltaform och *Dianthus* har med *Dios*, *Zeus* att göra. Det är med andra ord en gudomlig blomma!
- Kärleksört, vars vätskelagrande fetblad innehåller c-vitaminer och aminosyror och dessutom är goda.
- Johannesört, som innehåller antidepressiva ämnen. Gnuggar man på knoppen blir fingrarna blodröda, en färg som man kan måla med. (Johannes döparens blod!).
- Rölleka, vars blads doft påminner om brudbröd men har en mycket mer kryddig doft.
- Såpnejlika, en typisk växt vid gamla torp. Som odlades bl a för att ha som såpa. Kokar man rötterna blir det löddrigt och renande.
- Gulmåra, som doftar sött. Kallas också Jungfru Marie sänghalm, eftersom man tänker sig att Maria klädde Jesus krubba med den. Eller Trätogräs eftersom man pga dess väldoft lade ut den på salsgolven vid gästabuden och då kunde det uppstå bråk och slagsmål. Då var det ju bekvämt att skylla på den lilla gulmåran.
- Rödklint, en röd släkting till blåklint som är knuten till öppna marker.
- Renfana, som verkligen står som en gul kryddigt doftande fana i vägrenen. Namnet kommer troligen av tyskans *Reinfarn*, där *farn* betyder ormbunke och syftar på att bladen är lite ormbunkslika. Den användes för att fördriva ohyra med.

- Gulsporre, en gul lejongapsväxt med sporrar på undersidan av blomman. Enligt Linné kokades den i mjölk för att bli av med flugor, så den kallades också flugblomster. På norska heter den torskemunn och på engelska toadflax.
- Harklöver, som har mjuka grålodna blommor.
- Trampört, en liten växt med små små ljusrosa blommor i bladvecken. Typisk i vägkanter och vid gångstigar, dvs där människor trampar. Enligt Linné så uppskattades den både av grisar och småfåglar, så han kallade ett stort bestånd av trampört (som det vi såg vid Oppsätra) för tättingåker.
- Bergmynta, en mjukhårig blomma med rosa blommor i kransar.
- Ängsvädd – här fanns det också blommande exemplar.
- Natt och dag eller lundkovall, vars lila högblad fungerar som reklampelare för att locka till sig pollinatörer.

Blomstervandringen ledde oss till ett par mäktiga ekar där vi pratade om eken, dess betydelse för den biologiska mångfalden och att den hör hemma i ett hävdad kulturlandskap, och att om dessa marker inte hålls efter, så kommer de att växa igen. Invid eken står en fin enbuske som också hör hemma i det öppna kulturlandskapet. Berättade om enens betydelse i det gamla bondesamhället och hur man skördade enbär. Enens taggiga barr är ett försvar mot bete, andra sätt att försvara sig är (förutom att ha bladmassan tryckt mot marken som kattfoten) t ex att vara giftig, som smörblomman.

Här vände vi tillbaka ner mot sjöarna. Stannade vid en grovstammig tall, vid vars fot det växte blomkålssvamp. En signalart som indikerar gamla tallar. Oftast är tallarna 150-200 år när fruktkroppen dyker upp, många gånger ännu äldre.

Vid Lillsjön var det fullt vid rastplatsen så vi satte oss på hällen ovanför Tyresö-Flaten istället. Även här var det en del ungdomar som var ute på exkursion och badade. Jättekul att se! En korp flög över oss under pausen.

Efter pausen pratade vi om det för Tyresö så karaktäristiska sprickdalslandskapet och hur det har bildats. Läste en strof ur Nils Holgersson som beskriver detta landskap så väl. På en tall växte det talticka, en annan signalart som signalerar gamla tallar.

Gick tillbaka till gångvägen norr om Tyresö-Flaten. Stannade till på bron och blickade ut över strandfloran av fackelblomster, säv och kaveldun. På samma sätt som såpnejlika var ”fattigmanstvål” så användes kaveldunets dun till stoppning av sängkläder.

Fortsatte fram en häll med ljung. Berättade om dess rika nektarproduktion som lockar dit bina, varpå de gör honung. Ljungen har använts som bränsle i skoglösa trakter och av rötterna flätade man korgar.

Vi gick tillbaka längs Tyresö-Flaten till en gammal ek, som hade en massa härlig mulm vid foten av stammen. Vi avslutade guidningen bakom Tyrestaskylten vid en björk med

fnösketickor. Visade hur man kan känna igen fnösketickan och berättade hur man använde den för att göra upp eld förr. Man har hittat fnösketickor i gamla stenåldersutgrävningar! I tickorna fanns det hål av jättesvampmal, ytterligare en signalart som är typisk för äldre löv- och blandskogar. Visade stigen som leder bort till Gammelströmsfortet och passade på att göra lite reklam för guidningen dit om en månad.

Deltagarna var som vanligt jättenöjda. De nya deltagarna ville komma tillbaka på flera guidningar och stammisarna hade verkligen sett fram emot att få komma igång igen. Några av höjdpunkterna var trampörten, såpnejlikan och gammelskogen. Flera av deltagarna sade att det är så svårt att plocka ut en höjdpunkt, eftersom allt är så fantastiskt!